

A főnévi igenév képzőjéről.

(Alaktani fejtegetés.)

A főnévi igenévnek *-ni* a képzője. Ez a magas- és mélyhangú igékhez egyformán járul. Ha az igető csonka alakja egy mássalhangzóra végződik, akkor a *-ni* a csonka alakhoz, ha meg két mássalhangzóra vagy *-ít*-ba, akkor az igető teljes alakjához járul. Ez a megállapítás érvényes az *ad-ád-*, *kel-kél-*, az *érdemel-öriz-* és a *v*-tövék közül a tiszta *v*-tövű igékre (vö. *adni*, *kelni*; *érdemelni* ∼ *érdemleni*, *örizni* ∼ *örzeni*; *mosdani*, *fürdeni*; *tanítani*, *téríteni*; *híni* ∼ *hívni*, *víni* ∼ *vívni* stb.). — Az *sz*-szel bővülő *v*-töveknél a mai *enni*, *inni*, *lenni*, *tenni* stb. előbbi *e-ni*, *i-ni*, *le-ni*, *te-ni* stb.-ből (részben hasonlóan KRÄUTER: NyK. XLII, 323) lett szótaghatáreltolódással, ú. n. fonétikai nyúlással. Az *sz*-szel és *d*-vel bővülő *v*-tövű igéknél ma a *d*-s, tehát csonka igetőalakból képezzük a főnévi igenevet (vö. *alud-ni*, *esküd-ni*; *cselekedni*; *bűnhődni*); a nyelvtörténeti korban itt más tőből képződött az infinitivus, mégpedig az *alszik* és a *bűnhőszik* típushoz tartozóknál *aloni*, *bűnhēni* volt, s talán így volt a *cselekszik*-féléknél is (l. TMNy. 263. sköv. I.; KRÄUTER: NyK. XLII, 335).

A *v*-tövű igéket nem számítva a mai állapot már a HB. nyelvében fellelhető; csonka igetőből van képezve a HB. *elnie*, *ketnie*, *iochtotnia*, teljes tőből az *ovdonia* szava.

A nyelvjárásokban a képzőnek következő alakváltozatai vannak:

α) *-nyi*: *adnyi*, *kérnyi*;

β) *-nija*: *ēnija*, *dánolnija*, *keresnija*, *lâtnija*, *lēnija*, *mēnija*, *szântánija*, *tēnija*, *vēnija*, *vívaskónija* stb. (l. BALASSA J.: Nyr. XXIII, 263; másképp SZARVAS G.: Nyr. V, 62; szerinte a szlavóniai nyelvjárásban ilyenek vannak: *ēnniē*, *tēnniē*, *dánolniā*; ismét kissé másképp HORGER A.: A magyarság néprajza III, 466; szerinte „a szlavóniai nyelvjárásban még ma is használatos az igen régi *-nia*, *-nie* változata. Pl. *Ázok tudnák dâlolniâ. Ęnném, csâk volna mit Ęnniē.*“

γ) *-nya, -nye*: *innya, inyá, dógoznya, igérnye, kérnye* stb.

A régi nyelvben a főnévi igenévek szintén *-ni* a képzője (vö. JókK. 67: zoktauala *varny* ydeyet; uo. 71: nem hagyauala [bewnbe] *esny* | BécsiK. 78: *megoltani*; uo. 77: *éltőléni* stb. | MünchK. 141: *megasni* ... *megverni* stb., stb.). Alakváltozatok meg a következők:

α) *-nyi*: VitkK.-ből: *imatkozni, iutni, zelesólni, zenuedni* stb., stb. (I. NÉMET GÁBOR, A Vitkovics-kódex nyelvjárása 10, ZOLNAI, Nyelvelmékeink 233) | MiskTör. 8: mire engedi a te menei *at'ad* ezeket raytad *teñi*; uo. 10: es az több sidooc *oloñi* menne | SYLV. ÚJT. I, 88: el fognak *veszni*, uo. I, 103: *inña* és *enñi* kezdende | Orth.Vng. A₄: szocot *lenni* | 1681-ből: *élnyi* (ZOLNAI, Nyelvelmékeink 7 stb.).

β) *-nia, -nie*: HB.: munda neki *elnie*, uo.: kinec odut hotolm *ovdonia*. es *ketnie*, uo.: iov felevl *iochtotnia* ilezie wt | JókK. 66.: *latnya*, uo. 66: *lenye* stb.

γ) *-nyia, -nyie*: BodK. 4: ammit akarna *tennie* | Pázmány-ból TMNy. 509: *hinyia, irnyia*.

δ) *-nya, -nye*: BécsiK. 48: *tudña mert* .... *inña* kézerei-tene = vidilicet .... cogeret ad bibendum, uo. 101: parančoltat neki *megirna* (így a régi Nyelvelméktárban is; hiba lesz *megirña* h.) te törüenedet = praecepisti ei scribere legem tuam | MünchK. 68: adanac neki *inña* ... nem akara *inña*, uo. 69: aduala *inña* neki, uo. 141: enni es *inña* stb. | VitK. 2: iégezenec ez irasokhoz eleteket *zóbña*; ugyane kódexben sokszor: *tudña illic, tudña illic* (I. NÉMET GÁBOR, A Vitkovics-kódex nyelvjárása 10) | SYLV. ÚJT. I, 103: *inña* es *enñi* stb. — A kódexekben a *-nia, -nie* írott alakok mellett igen sokszor *-nya, -nye* írott alakokat találunk, s bizonyos, hogy igen sok kódexben az ejtett alak: *-nya, -nye*, vö. BodK. 3: *futnya, eltauztatnya*, uo. 4: *keuelkednie, megalaznia, zeretnye* stb., stb.

ε) *-nye*. Ilyen alakban magas- és mélyhangú igékben a LányiK.-ben, vö. LányiK. 206, 211, 232, 233, 237 stb.: *Twdnye* kel, illic (de néha így is: 248 *twdnya* walo), uo. 65: nem kelly *Mondanye*, uo. 66: ywtenek wolph wrwng xpust *Megh lathnye*; uo. 243: Ezen napon kel *bee wenyé*, uo. 246: oth kel *tartanye*, uo. 272: nem kel el *hadnye* stb. — A TMNy. 510 szerint e mélyhangú igékhez járuló *-nye*-nek nyoma van Hossvai-nál is (vö. *bántatnie vélnie, jónie*: idézve RMK. IV, 145-ről).

A felsoroltakon kívül a régi nyelvben még ezeket az alakváltozatokat találtam:

ζ) *-ni*: SYLV. UJT. I, 20: *nizni* fogtok.

η) *-nē* ebben: 1675-ből egy moldvai dormánfalvi levélben: Azoknak utanna sem mertünk *menne* (MNY. XXVII, 75; vö. ezt is: DebrK. 255: Merezkődöm *mondanem*).

Minthogy mind a ζ), mind pedig az η) alatt felsorolt példák sajtó-, illetőleg íráshibák is lehetnek, azért reájuk nem építtek, bár hangtani tekintetben kifogástalan alakok. Téves az a régebbi megállapításom is (l. MNY. IX, 12), hogy a JókK. 42 előforduló *megkeresne* főnévi igenév. Az illető alak feltételes módú egyes 3. személyű alak (vö. JókK. 42: mene veternyere, hogy zent fferenczet: mykeppen zoktauala: *megkeresne*). Bár szerintem a *-ni* képzőnek magára állva is volt *-nē* alakváltozata, amiről lásd alább, ilyen változatára azonban a nyelvemlékekből nincsen példánk.

Két kérdés áll most elő. Az egyik, hogy a felsorolt alakváltozatok közül melyik az eredetibb, s ebből hogyan, miképen fejlődtek a felsorolt alakváltozatok. A másik kérdés, hogy az eredetibb alakváltozat milyen ős-, illetőleg elő-magyar kori alaknak a folytatója. E kérdésekre csakis a birtokos személyragos alakok felhasználásával tudunk felelni. A főnévi igenév ugyanis felveheti a birtokos személyragokat is.

Ki van mutatva, hogy a személyragos főnévi igenév elavulóban van. A régi nyelvben azonban sűrűen volt használatban. A mai előbeszédben „még rendesen mondjuk: *dolgoznom, dolgoznod, dolgoznunk, dolgoznotok kell*, de már a 3. személyt inkább rag nélkül mondjuk: öneki *dolgozni kell*, szegényeknek sokat *kell dolgozni*. Az irodalmi nyelvben más megszorítást tapasztalhatni a szabálynak: úgy látszik pl., hogy csak határozott főnév mellett használnak személyragos igenevet, pl. a hibának itt *kell lennie*, e h. itt hibának *kell lenni*; szokatlan ez: Itt hézagnak *kell lennie* (Dócziból)“ l. SIMONYI Zs.: Nyr. LIV, 93—94. — Vannak aztán nyelvjárások, amelyekben szokatlan a személyragos igenév; *dolgoznom kell* h. azt mondják: *nekem dolgozni kell* (l. Nyr. III, 511, idézve SIMONYI: Nyr. LIV, 93), sőt vannak olyan nyelvjárások is, amelyekben a főnévi igenévhez személyragok nem járulhatnak (l. VISKI K., A tordai nyelvjárás: NyF. XXXII, 35). A régi nyelvben azonban — nyelvemlékeink

tanúsága szerint sűrűen fordulnak elő személyragozott alakok. A sok adat közül minden előttem ismert alakváltozatra idézek az alábbiakban példákat.

A) Egyes szám.

1. személy.

α) ÓMS.: *Tuled ualmun* olv. *tüled válnum*.

β) Jókk. 119: Akarok *tartoznom* | MünchK. 50: Akaroc *adnom* | Bécsi K. 7: sem tagadom *èn* magamat rokonsagnac *lennèm*, uo. 29: *mèllèkèt zèrzèttèm tennèm* | TihK. 22: *en erdòmlòttòm alamisnat uenòm* stb.

γ) DebrK. 255: *merezkòdòm mondanem* (l. erròl fentebb).

2. személy.

α) MünchK. 40: Nem illic teneked *vallanòd* | BécsiK. 7: ne akary *felnéd* | NádorK. 387: *zerezyònc* valamith *ennòd* valoot stb.

β) GömörK. 76: Te Irgalmassagodnak kut feyeben. nem z. *nel lakoznad* (vö. a népnyelvből: „Nem kár volna . . . neked oda *innyad* adni“: Nyr. XV, 288).

3. személy.

α) *-ni*; — β) *-nyi*; — γ) *-nia, -nie*; — δ) *-nyia, -nyie*; — ε) *-nya, -nye*; — ζ) *-nyé*; — η) *-ní* (?); — θ) *-nē* (?) (l. a példákat fentebb).

B) Többes szám.

1. személy.

α) BécsiK. 86: *kèzèc* vagonc inkább *mèghalnonc* hogy nem istènc *tòruènèt mègtòrnònc* (a magashangúaknál *-ènk* változatra nincsen példám) stb.

β) DöbrK. 502: mikent alkalmas *hiíróðnk*.

γ) ÉrdyK. 487: keel *mèglathwnk* | SzékelyudvK. 164: *tar-tozwnk* gonast *tennònk* stb.

δ) ÉrdyK. 487: keel *tanwlnywnk*, uo. 558: Idwesseges meg *twdñwnk*, uo. 602: keel *varnywnk* | JordK. 646: Hogy adhattya ez az h^v testeeth meg *h eennywnk* mynekwnk?

ε) Csúzy Zs., Ev. tromb. 504: kell *kivánnánk* (vö. Csúzynál gyakoriak az ilyenek: *vagyúnk*: l. NyF. LIX, 7; *templomúnkban* uo. LIX, 7; *szoktúk* mondani uo. 10; *tapasztaltjük* uo. 5; más példákat l. *-únk* ~ *únk*, *-júk* ~ *júk*-re Pázmányból, Káldiból, Gyöngyösiből l. TMNy. 603, 611, 713).

2. személy.

α) JókK. 106: yob vrnak *zolgalnotok*, uo. 82: ynkab erewmesben es vygaban kel *mennetek* | BécsiK. 2: ne akariatoc èzt *tènnétèc* | TelekiK. 205: merezkòttòc az en zolgalò leañomat *elwinnòttòc* stb.

β) VirgK. 135: eg zeretwth sem akartok *esmernyetek*.

γ) DöbrK. 303: kellene *iarnatok* (van a BécsiK. 2 is ez „akarnatoc *varnatoc*“ expectare velitis, de itt talán íráshiba az *akarnatok* hatása alatt).

3. személy.

α) DöbrK. 515: kik kezzek leviatant *ebrezteneiek*.

β) JókK. 119: kel *tartanyok* (l. alább a δ) alatt mondottakat) | BécsiK. 18: megakarnac òkèt *fognioc* es ò zolgalatfocba *mèghionioc*, uo. 42: mèrèzkèttènc minkèt viadalra *rèzzèztèniec*, uo. 84: Kicnec tartoziatoc *lenniec* sègèdèlmòl stb. (A magashangúaknál idevonatkozólag *-òk* végűre nincs példám, de l. alább a δ) alattiakat).

γ) DöbrK. 391: lata ket affafiakot *vetniek* haloiokot tengerbe.

δ) BécsiK. 1: kezdènc *sirñoc*, uo. 2: kezdènc *sirñoc* | LányiK. 122: zabad *ynyok* | SYLV. ÚJT. II, 151: *inñok* | MA.-ból TMNy. 510: juhainak *innyoc* ada | ÉrdyK. 621: volna myhòz *byznyok*, uo. 603: meg keel ennen magokban *òlnyòk*, uo. 662: Semynemew allatoknak nem yllyk gonozwl *zereztetnyòk* stb. Hogy a régi emlékekben a *-nyok*, *-nyòk* írott alakokat *-nyok*, *-nyòk*-nek vagy *-niok*, *-niòk*-nek kell-e olvasnunk, azt esetről-estire kell eldönteni.

ε) BécsiK. 84: A sidoknac illèc *èlñic* ò tòruéneckèl | TelekiK. 346: kel *ertenyk* | ÉrsekK. 368: kel az wr ystent *dyczernik* | MargL. 18: mykoron nem volna myben *elhoznyk* az hust | CornK. 135: kel *lennyk* | LányiK. 122: zabad mynd *ennyk* mynd *ynnyok* stb. (Ezek az alakok a népnelvben is ismeretesek. Halmágyon

azt mondják: *ënnik, nëzник*, ugyanott a többes 3. személy: *lovik, kezik*; l. NyK. XXXI, 389).

Az idézett régi nyelvi személyragozott alakok nézetem szerint a következők mellett vullanak:

1. Az *-n-* és *-ny-*nyel hangzó alakok a mellett szólnak, hogy az *-n-*nel hangzók az eredetibbek, az *ny-*nyel hangzók a magyar nyelv történeti korában fejlődtek. Az *-n > -ny* az egyes 3. személyben fejlődött, s innen terjedt át a többi személyre, de úgy látszik, nem mindegyikre. Egyes első személyű, *ny-*nyel hangzó adatom nincsen. Az egyes 3. személyben az *-n > -ny* változás többféleképen keletkezhetett s valószínűleg keletkezett is.

a) Keletkezhetett és keletkezett is *-ni-*ből *-nyi*, s keletkezhetett s keletkezett is **-në-*ből *-nye*. Ilyen fejlődésre vö. a mai *enyém* régebbi *eném-*ből (l. MNy. VIII, 147), ilyen a *-nyi* (vö. *annyi, ennyi* stb., régebben *anne > annye* l. MNy. VIII, 148), régebbi *-nye*, s ezek *-ni, -ne-*ből.

b) Keletkezett az *-ny* a *-nia, -nie*, egykori ragbokros alakokban. Ez alakokban ugyanis idővel az *-a, -e* birtokost jelölő értéke elhomályosult s így történt, hogy a *-nia, -nie* egyes és többes első és második, s többes harmadik személyre is vonatkozhatott (vö. JókK. *kezdenek ygen czudalkodnya . . . fogattok neky adnya* stb. l. ZOLNAI, Nyelvelmékeink 105, 106). Az ilyen *-nia, -nie* (olv. *-nija, -nije*) szabályosan *-nya, -nye-*vé fejlődött (l. MÉSZÖLY G., A *-nyi* képző eredete 28; HORGER: A magyarság néprajza III, 466). Hasonló fejlődést látunk *-nia* végű latin jövevény-szavainkban is (vö. lat. *venia, litania*: régi magy. *venya* BirkK. Magy. Könyvszemle XIV, 17, 20; *létánya* MELICH, Szl.Jöv. I. 2:341; FLUDOROVITS J., Lat. jöv. 48 stb).

2. A személyragos alakokban az *-m, -d, -nk, -tok ~ -tök, -tëk* előtti tövégi magánhangzó ma, — s ezt látjuk a XV. sz. óta keletkezett nyelvelmékeinkben —, általában *-o ~ -ö, -ë*. Ami eltérés itt a nyelvelmékekben és a népnyelvben vagy a köz- és irodalmi nyelvben van (*-a, -e; -u ~ -ü > -ú ~ -ű* l. fentebb), az mind az *-o ~ -ö, -ë* tövégi magánhangzókból fejlődött. A XV. sz. előtt a tövégi magánhangzó itt is egy fokkal zártabb, tehát *-u ~ *-ü, -i* volt. Ezt bizonyítja az ÓMS. *valmun* (olv. *válnum*) 'válnom' adata, s ezt az a tény, hogy amely tövekben bizonyos ragok, jelek és képzők előtt — s ide tartoznak a birtokos személyragok is — a tövégi magánhangzó a mai köz- és irodalmi nyelvben *-o*

~ -ő, -ē, azokban a XV. század előtt az ó-magyar korban a tővégi magánhangzó e ragok, jelek és képzők előtt -u ~ -ü, -i volt (l. erre sok példát az ÓMS.-ban, a HB.-ben; minderre vö. Gombocz Z.: MNy. XXIII, 124—127). E szerint az ó-magyar korban a birtokos személyraggal ellátott főnévi igenévek ez volt a hangalakja:

Egyes szám: 1. személy: *-*numu* > *-num* ~ *-*nümü* > *-*nüm* ~ *-*nimi* > *-*nim*;

2. személy: *-*nudu* > *-*nud* ~ *-*nüdü* > *-*nüd* ~ *-*nidi* > *-*nid*;

Többes szám: 1. személy: *-*numuku* > *-*numk* > *-*nunk* ~ *-*nümükü* > *-*nümk* > *-*nünk*;

2. személy: *-*nutuku* > *-*nutuk* ~ *-*nütükü* > *-*nütük* ~ *-*nitiki* > *-*nitik*.

A kifejtettekből nézetem szerint kétségtelenül következik, hogy az ó-magyar kor elején s így egész a XIV. sz. közepe tájáig a főnévi igenévképző az első és a második személyben *-nu* ~ *-nü* (*-ni*) volt. Hogyan hangzott azonban e kor elején az egyes, és hogyan a többes 3. személyű birtokos raggal ellátott alak? Szerintem ugyanis nem *-nia*, *-nie*, *-niuk* (> *-niok*) ~ *-niük* (> *-niök*) volt, ahogy ezt általában az egyesre felvenni szokás, nem pedig azért, mert e felvétellel az első és a második személy teljesen érthetetlen a maga *-nu* ~ *-nü*-jével. Két lehetőséget látok. Az egyik ez: Az olyan névszóknak, mint *holum* 'halom', *szádu* 'szád', *szormu* a. m. 'szarv' (l. MNy. XXV, 142), *utu* 'út', *küzü* 'köz' (vö. 'Ετελκουζου), amelyek alanyul (és esetleg más ragtalan mondatrészül) szolgáló alakban a XI—XIII. sz.-ban tővégi rövid magánhangzóval hangzottak, egyes 3. személyű birtokos raggal ellátott alakjuk: *holma*, *száda*, *szorma*, *uta* (l. OklSz.), *küzi* (vö. 1246: Keth-youkyzi: SZINNYEI, NyH. 29) stb. Ebből az következik, hogy a főnévi igenév egyes 3. személyű birtokos alakja: *-*na* ~ *-*ni* (előbbi *-nē*-ből), a többes meg: *-*nuku* > *-*nuk* ~ *-*nükü* > *-*uük* ~ *-*niki* > *-*nik* (vö. HB.: *iv uimadsagukmia*, *cuzicun*). Ebből a többesben: *-nok* ~ *-nök* lett (vö. a fenti példák közt a *sir'noc*, *ólnyók* alakokat).

A másik lehetőség ez: Mai nyelvtudományunk azt vallja, hogy a tárgyias igeragozás eredetileg birtokos személyragozás volt. Azt is vallja mai nyelvtudományunk, hogy a jelentő mód jelen idő egyes 3. személyű tárgyias alakjának mind a mély-, mind pedig a magashangú igékben az ó-magyar korban -ē, majd ebből

fejlődött *-i* volt a ragja (vö. MELICH: MNy. IX, 4, 9 stb.; KRÄUTER FERENC: NyK. XLII, 332; HORGER, A magy. igeragozás 107, 135—138. §§.; GOMBOCZ, Über die Haupttypen 3 stb.). Az egyes számban tehát az ó-magyar korban ilyen ragozása volt a tárgyasaragozású jelenidőnek: *odumu* > *odum* ‚adom‘; *odudu* > *odud* ‚adod‘, *odē* > *odi*, népnyelvi: *adi*, a. m. irodalmi: *adja* | *fürisztümü* > *-tüm* ‚fürösztöm‘, *fürisztüdü* > *-tüd* ‚fürösztöd‘, *fürisztē* > *füriszti*, ‚fürösztí‘ stb.

Az a meggyőződésem, hogy a két feltevés közül ez a második a valószínűbb. Az egyes 3. személyű birtokos raggal ellátott főnévi igenév az ó-magyar kor kezdetén *-nē* s ebből fejlődött *-ni* volt. Ezt a feltevést támogatja az is, hogy a legrégebb emlékekben a főnévi igenév képzője mind a mély-, mind pedig a magashangú igékben *-nē* s ebből fejlődött *-nye* (l. DebrK. 255: *mondanem*; 1675: mertünk *menne* MNy. XXVII, 75; DöbrK. 515: kezdek leviatant *ebrezteneiek* | LányiK.: *Tudnye*, *Megh lathnye*, *kel bee wenye* stb.), illetőleg *-ni* > *-nyi* (l. fentebb a Jókai, Bécsi, Münch., Vitk. stb. kódexekből vett példákat).

A *-nē* > *-ni*-nek az ó-magyar kor kezdetén főnévi igenévi és egyes 3. személyű birtokost jelölő jelentése volt. Ez utóbbi jelölő értékét az ó-magyar kor folyamán elvesztette, s így történt, hogy a ragozott 3. személyű birtokos alakban újból felvehette az *-ē* ~ *-a* ragot (vö. HB. *ovdonia* és *ketnie* stb.) Hasonló raghalmozás van szerintem a *nekie* (l. erről máskép ZOLNAI Gy.: MNy. V, 69—75; de máskép szintén SZINNYEI: MNy. XXII, 256), a *beléje*, *feléje*, *hozzája* stb. viszonyzókbán is.

A *-nē* > *-ni* egyes 3. személyű birtokos alak alapján a többes **-nēkü* > **-niki*, s ebből illeszkedéssel **-nükü* > *-nük* ~ **-nuku* > **-nuk*, majd ebből: *-nök* ~ *-nok* lett (l. fentebb).

Az eddigiek alapján azt állítom, hogy a főnévi igenév képzője az ó-magyar kor kezdetén *-nu* ~ *-nū* volt, s ezt az ó-magyar kor folyamán az egyes 3. személyű birtokost jelölő alak, a *-nē*ből lett *-ni* kiszorította. Volt tehát *odunu* > *odnu*, *kelünū* > *kelnū* a. m. ‚adni, kelní‘, s ezt az alakot a személyragozott *odunē* > *oduni* > *odnē* > *odni*-beli *-nē* > *-ni* kiszorította. Az eredeti *-nu* ~ *-nū* a személyragos egyes első és második s a többes második személyben *-no* ~ *-nō* (*-nē*) alakban, a többes első személyben meg *-no* ~ *-nō* (*-nē*)-ből a XVI. sz. folyamán vált *-nu* ~ *-nū* alakban ma is megvan (vö. *várnom*, *ülnöm* stb.).

Az a kérdés mármost, milyen elő- és ős-magyar kori képzőnek a folytatója, fejleménye ez az ó-magyar, s részben már ős-magyar kori *-nu* ~ *nü* (*-ni*).

Nem lehet benne kétség, hogy a mi főnévi igenévképzőnek is ugyanolyan az eredete, mint az egyes finnugor nyelvek főnévi igenévképzőjének. Nincsen a finnugor nyelvekben egy alapalakra visszamenő képző, ahogy nincsen az indogermán nyelvekben sem az indogermán alapnyelvre visszamenő egységes képző. Minthogy azonban a főnévi igenév a mondatban eredetileg cél- és véghatározó, azért alakulása mind a finnugor nyelvekben, mind az indogermán nyelvekben lényegileg azonos. Az idg. nyelvekben az infinitivus gyökérnévszónak vagy deverbális névszónak a locativusa (I. H. HIRT, Indogerm. Gram. IV, 90—93). A fgr. nyelvekben is a főnévi igenév határozói eset, mégpedig egy elvont nomen actionis értékű deverbális névszónak a határozói esete (I. SIMONYI, TMNy. 508). Képzője tehát deverbális névszóképzőből és határozói, mégpedig lativusi ragnál áll.

A finn főnévi igenév képzője egy *-ta* ~ *-tä* képzős nomen verbalének lativusi *-k*-ből gyengült véghehezetes alakja; ez a *-k* lativusi rag a személyragozott alakban ma is megvan (vö. *tuoda'* ,hozni'; *näke-*: *nähdä'* ,nézni': *tuodakseni*, *-si*, *-nsa* ,honom, -nod, -nia'; *nähdäkseni*, *-si*, *-nsä* ,néznem, -ned, -nie' stb.). — A mordvin infinitivusnak *-ms* a képzője, s ez *-m* képzős nomen verbalének *-s* ragos lativusa, illetőleg illativusa (vö. md. *íeje-ms* ,sehen, erblicken'; *teje-ms* ,machen, tun' stb.). — A zürj. -votjában *-nĭ*, (változat: *-n*, *-nĭ*, *nĭs*) a főnévi igenév képzője. Az *-n* benne ugyanaz a deverbális névszóképző, amely megvan a magy. *-ni*-ben is (I. SZINNYEI, NyH.⁷ 88, FgrSpr.² 82). A zürj.-votj. *-nĭ* igenévképző végén eredetileg szintén ott volt a lativusi rag, mégpedig a lativusi *-k*, amely már a permi korban lekopott (vö. LAKÓ GYÖRGY, A permi nyelvek szóvégi magánhangzói 42, 43, 51, 62 és a lekopásra zürj. *ule* ,hinunter, unter' < *ulek; alapszó: *ul* ,unteres, unterraum' stb. SZINNYEI, FgrSpr.² 58). A zürjén infinitivus szintén felveheti a birtokos személyragokat, s a 3. személyű alak szintén lehet pusztá infinitivus is (vö. zürj. *giznĭ*, ,írni': *giznĭm*, *giznĭd*, *giznĭs* ,írnom, -nod, -nia' I. Nyr. LIV, 94 és a *nĭs* az udorai nyelvj.-ban infinitivus is, vö. udorai zürj. *munnĭs* ,menní' tulajdonképen ,mennie' I. SZINNYEI, NyH.⁷ 88, LAKÓ i. m. 42). — A cseremiszi infinitivusnak *-aš*, *-äš* a kép-

zője (vö. *βι·δῦσ* ‚führen‘, *kò·laš* ‚hören‘ stb.). Az *-š* lativusi rag (vö. *βῦδεš* ‚vízbe‘, *kideš* ‚kézbe‘ stb.); az infinitívusban a képző egykor *-kš* volt, a *-k* igenévképző (l. NyK. III, 432, IV, 48, BEKE, Cser. nyelvt. 210., 409., 417. §§). — Az osztják főnévi igenévképző *-ta*, *-da* (alakváltozatok: *-tai*, *-dai*; *-taga*, *-daga* stb.), s benne az *-a* (illetőleg *-ga* stb.) lativusi rag (l. PATKANOV—FUCHS 203. §; SCHÜTZ JÓZSEF: NyK. XL, 47). — A vogulban *-urkwé* (alakváltozatok: *-ur*, *-urw*; *-ur*; *-urw*, *-ur*, *-urw*; *-ur*, *-urw*; *-ur*, *-urw*) az infinitívus képzője, amely az egyesben birtokos személyragokat is felvehet (vö. *-urkwém*, *-urkwén*, *-urkwő*) l. LŐCSERI ANTAL: NyK. XLVII, 350—353. E képző nehezen magyarázható, azonban bizonyos, hogy ez is deverbális nomenképző + lativusi raggal alakult.

A magyar főnévi igenévképző *n*-je is deverbális névszóképző (vö. a *vagyon*, *haszon* névszókát és l. SZINNYEI, NyH.⁷ 88, FgrSpr.² 82). Micsoda azonban az ősmagyar kor végén, az ómagyar kor elején a *-nu* ~ *-nü* (*-ni*)-ben az *-u*? Erre azt felelem, hogy egy előmagyarkori lativusi *-k*-nak a folytatója. Az én nézetem szerint az ugor kor végén s az előmagyar kor elején az akkori magyarban a főnévi igenévnék *-naks* ~ *-nəks* volt a képzője. A *-ns* ~ *-nš* benne deverbális névszóképző, *-ks* ~ *-kš* meg lativusi rag. Ahogyan f. *teke* ‚machen‘, *näke* ‚sehen‘ igéknek, amelyek alakjukban szótagszámukat tekintve fgr. alapnyelvi teljes töveknek tekintendők, a magyarban *tē*- (vö. *tē-ni*, ebből *te-nni*, l. fentebb és vö. KRÄUTER: NyK. XLII, 323 is), *nē*- (vö. *nē-z*, előbbi *nē-z*, vö. székely nyelvj. *nēzi*, *nēsztem*, *nēzēget* HORGER: MNy. XXIII, 498) felel meg, azonképen megfelelhet egy *-naks* ~ *-nəks*-nek a magyarban *-ns* ~ *-nš*. Külön is ki kell emelnem, hogy nagyon hasonló fejlődést látok az olyan magyar igékben, amilyen az ómagy. *ē-ni*, *i-ni*, *vi-ni* (ebből *ē-nni*, *i-nni*, *vi-nni*), mert ezekben is az *ē*-nek, *i*-nek, *vi*-nek a finnugor alapnyelvben kéttagú teljes igető felel meg, (vö. f. *syō*- < *sō- < < *sōrō- ~ *sōrō-, md. *seve*- | f. *juo*- < *jō- < *joro- ~ *joro-, lp. *juwka*- | f. *vie*- < *vē- < *veve- ~ *veve-, lp. *vikke*-, md. *vija*- stb.). A mi szempontunkból az a fontos, hogy e fgr. alapnyelvi teljes igetőveknek a vog.-ban és az osztj.-ban a magyarral egyezően egytagú a megfelelőjük (vö. vog. *te*-, *ti*-, osztj. *ti*- ~ magy. *ē-ni* | vog. *vī*-, *vi*-, osztj. *u*- ~ magy. *vē-ni* stb.). Van mármost a vogulban egy *-nē* igenévi képző, amelyet SZABÓ DEZSŐ „valószínűleg“

szóval a magy. infinitívusi *-ni*-vel kapcsol egybe (l. NyK. XXXIV, 423). Ennek a *-né* képzőnek *-n*-jét SZINNYEI, NyH.⁷ 88 is a magy. infinitívusi *-n*-nel azonosnak tartja. A vog. *-né* igenévi szerepei között ott van főnévi igenévi jelentése is, vö. vog. *ānem tēné matēr totēn*: 'nekem enni (v. evésre) valamit hozz' (l. SZABÓ D.: NyK. XXXIV, 423). LŐCSEI ANTAL Északi-vogul mondattani kérdések c. dolgozatában (l. NyK. XLVII, 353) azt gyanítja, hogy „a vogulban eredetileg (még talán az ugor egység korában) ez a *-né* képzős igenév töltötte be az infinitívus szerepét“. SZABÓ DEZSŐ nem nyilatkozik arról, hogy ez a *-né* eredetileg egységes rag-e vagy pedig két elemnek: *-n* képzőnek + latívusi *-γ, -χ*-nak az összetétele-e. Mi úgy látjuk, hogy lehetséges, sőt szabályos fejlődés a *-né* az utóbbi feltevés mellett is.

Az elő-magyar *-nsk* ~ *nšk* tehát szabályosan fejlődött az ősmagyar korban *-ns* ~ *-nš*-vé.

Tudjuk, hogy a fgr. alapnyelvben a nyílt végszótagban magas-, közép- és alsó nyelvvállású magánhangzók egyformán állhattak. LAKÓ GYÖRGY igen értékes kutatásaiból tudjuk (l. MNy. XXIX, 175 és A permi nyelvek szóvégi magánhangzói: NyK. XLVIII, és XLIX.), hogy „*a, ä, e, ɛ, i, o* és *u* . . . azok a magánhangzók, melyek a fgr. alapnyelvben végmagánhangzók lehetnek.“ Az elő-magyar korban tehát az *-n* utáni hangzó bármely rövid veláris, illetőleg palatális magánhangzó lehetett. Az elő-magyar kor folyamán azonban minden rövid végmagánhangzónk magas nyelvvállásúvá lett, s ekkor az abszolút szóvégen csak *ɨ, u* vagy *i, ü* állhatott. Ekkor tehát a magyar infinitívus képzője csakis *-nɨ, nu* ~ *-ni, -nü* lehetett. Ez az állapot maradt meg az ősmagyar korban is. Mivel azonban az átkerült bolgár-török szavakban a szóvégi *a, ɛ* megmaradt, nem vált magas nyelvvállásúvá, ekkor tehát az *ɨ, u* ~ *i, ü* mellett állhatott *-a, ɛ* is.

A mélyhangú *ɨ* a magyarból kiveszett: az infinitívus ekkor *-nu* ~ *nü*-vé lett. Ezt az állapotot találjuk az ó-magyar kor elején, amikor is *odunu* > *odnu* 'adni', *kelünü* > *kelnü* 'kelni'-nek hangzik az infinitívus, ragozott alakok meg: *-numu* > *-num* ~ *-nümü* > *-nüm*; *-nudu* > *-nud* ~ *-nüdü* > *-nüd*; *-nē* > *-ni*; *-numuku* > *-numuk* > *-numk* > *-nunk* ~ *-nümükü* > *-nümük* > *-nüm̄k* > *-nünk*; *-nutuku* > *-nutuk* ~ *-nütükü* > *-nütük*; *-nēkü* > *-nēk* ~ *-nik* ~ *-nük*.

A mai *-ni* s a mai irodalmi s részben népnyelvi személy-

ragozott alakok közül az első és második személy a fentiek folytatói, a 3. személyű *-nie* ~ *-nia*, *-niék*, *-niök* ~ *-niok* a *-ni* személyragos értékének elhomályosulásával újabb alakulás.

Erős a hitem, hogy magyarázatom jobb az eddigieknél. Akik eddig a főnévi igenév képzőjével foglalkoztak, mind a *-ni* és *-nia* ~ *-nie* alakból indultak ki. SIMONYI ZSIGMOND kitűnő Magyar nyelvtaná-ban (Második kiadás. Bpest 1880: 136) azt tanította, hogy az *írnom*, *írnod*, *írnia*, *írunk*, *írnotok*, *írniok* valaha így hangzott: *írniom*, *írniod*, *írniója*, *írniunk* *írniotok*, *írniok*. (Így már A' m. nyelv' rendszere. Buda. 1846: 225). Később ezt a magyarázatot elhagyta, mert hiszen ilyen alakok nyelvünk egyetlen korszakából sem mutathatók ki. Utóbb eltért ettől a magyarázattól, de későbbi értelmezésében is az egyes 3. személyű birtokos ragból indult ki. A Határozók II. 291 és a TMNy. 510 ugyanis ezt mondja: „A harmadik személy *-nia*, *-nie* végét ebből származtathatjuk: *nyé-a, *nyé-e, de vajjon a *-nom*, *-nod* végeket lehet-e *nyéo-m, *-nyéod*-ból magyarázni? (vagy *nyojom, *-nyojod*-ból? mert az infinitívus *i*-jében a *l*atívis *j*-jét fogjuk keresni).“ Azóta is minden kutató, aki az infinitívussal alaktanilag foglalkozott, a *-ni*-ből vagy pedig a *-nia* ~ *-nie*-ből indult ki.

Én megfejtésemben az első és második személyű birtokos rag előtti igenévképző-alakból indultam ki, ezt tartom réginek, ellenben a *-ni*, *-nia* ~ *-nie* 3. személyű birtokos alakokat újabb fejleményeknek. Innen az én magyarázatom és az eddigi magyarázatok közt a nagy ellentét. A mai személyragozott infinitívusban tehát régi és új alak együtt él. Sok hasonló eset van ilyen használatra nyelvünkben egy-egy paradigmán belül, így pl. *érdemlek*, *érdemlünk*, de újabb: *érdemelsz*, *érdemel*, *érdemeltek*, *érdemelnek* stb.

MELICH JÁNOS.